

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

**Dispute de drept constituțional din anii premergători acordului
dualist: cazul lucrării lui Wenzel Lustkandl privind dreptul
constituțional ungar**

Loránd L. Mádly

How to cite this article:

Mádly, Loránd L. (2024) *Dispute de drept constituțional din anii premergători acordului
dualist: cazul lucrării lui Wenzel Lustkandl privind dreptul constituțional ungar*,
Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series
Humanistica, Vol. 22, pp. 183–205. DOI: 10.5281/zenodo.14865995

© 2024: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

OPINII ȘI DEZBATERI

DISPUTE DE DREPT CONSTITUȚIONAL DIN ANII PREMERGĂTORI ACORDULUI DUALIST: CAZUL LUCRĂRII LUI WENZEL LUSTKANDL PRIVIND DREPTUL CONSTITUȚIONAL UNGAR¹

Loránd L. Mádlly

Institutul de Istorie „George Barițiu”

Abstract. *DISPUTATIONS AROUND THE CONSTITUTIONAL LAW IN THE YEARS BEFORE DUALISM: THE TREATISE OF WENZEL LUSTKANDL ON HUNGARIAN CONSTITUTIONAL LAW.* Throughout the discussions during the years of the liberal regime regarding the ways of settling the constitutional dispute with Hungary, which represented one of the great problems of the Habsburg Empire, the disputes around the interpretation of older legal norms, even from previous centuries, played an important role. The ideas surrounding these were promoted by political representatives or specialists more or less involved in these political endeavors. It was mainly about the interpretations of fundamental historical documents, such as the Leopoldine Diploma or the Pragmatic Sanction, but they also resorted to approaching much older documents in support of an independent position of Hungary or a centralist perspective through the prism of Vienna. In all these disputes, an important role was played by the constitutional status of Transylvania, which, according to fundamental historical regulations, was a Grand Principality with its own Diet, a status that was contested by the Hungarian unionists who saw it as an integral part of the historical Hungary that had to elect deputies to the Diet of Pest and not to its own Diet and the Imperial Senate. Within these disputes, which were carried out more intensely until the moment of the achievement of the Dualist agreement, the Hungarian-Austrian constitutional law treatise "historical-dogmatically represented" by the jurist Wenzel Lustkandl (1863, 498 p.), written in a rather equidistant manner but in a centralist spirit, provoked lively reactions from Hungarian jurists and politicians, who responded also with voluminous works. The main answer was given by Ferenc Deák himself in his work "Additions to Hungarian Public Law" in which he tried to punctually counter-argue Lustkandl's assertions (1865, 188 p.), his effort being accompanied by more extensive or shorter works by other Hungarian jurists. The present paper aims to illustrate both the atmosphere of the period in which these legal disputes took place and the main ideas or currents of interpretation of the laws that were promoted by both parties within them, emphasizing the importance that was given at the time to historical law and to the interpretation of documents with constitutional rank that were issued in different historical eras.

Keywords: Hungary, Transylvania, Wenzel Lustkandl, Ferenc Deák, Pragmatic Sanction.

¹ Lucrare prezentată, într-o variantă restrânsă, în cadrul „Zilelor Academice Clujene”, Cluj-Napoca, 18–20 octombrie 2023.

CONTEXTUL EPOCII

Deja la mijlocul deceniului neoabsolutist, în contextul discuțiilor legate de implementarea prevederilor Patentei din 31 decembrie 1851 privind alcătuirea unor adunări provinciale reprezentative, atât la nivelul Ungariei cât și la cel al Transilvaniei s-au manifestat puternice tendințe politice în rândurile aristocrației maghiare, ai cărei membri făceau parte din comisiile care au fost întrunite pentru a elabora statutele acestor adunări. Câțiva ani mai târziu, când în contextul presiunilor financiare și militare care au impus reformarea sistemului neoabsolutist, Reichsrat-ul (Senatul imperial) restrâns și consultativ a fost extins cu membri din toate provinciile Monarhiei, discuțiile acestuia, care aveau în fond ca temă elaborarea unui proiect de buget, mai ales fiindcă creditorii internaționali cereau un control parlamentar asupra bugetului de stat, au ajuns să se axeze în jurul chestiunii ungare, care din acest moment va deveni unul dintre factorii principali ai politicii interne a Monarhiei. Acum, a fost redactat un așa-numit proiect al majorității, care era susținut de majoritatea membrilor comitetului însărcinat cu elaborarea unor proiecte de buget, și care solicita restabilirea individualităților politico-istorice a provinciilor Monarhiei habsburgice, dorind prin aceasta asigurarea unei dezvoltări cât mai nestingherite a acestora; votul minorității critica în fond această descentralizare, în care întrevedea un risc la adresa unității Imperiului. În cele din urmă, majoritatea membrilor Reichsrat-ului lărgit a votat în favoarea primului proiect, considerat de către mulți *un proiect ungar și conservator* (cel minoritar fiind considerat unul german-liberal), conținutul acestuia inspirând în parte spiritul Diplomei din octombrie, întocmai cum promisese monarhul în cadrul audienței acordate membrilor Reichsratului lărgit la încheierea lucrărilor acestui gremiu.²

Diploma din octombrie, secondată de patenta din februarie, care a corectat cursul evoluției constituționale într-o direcție centralistă, prevăzând și un Reichsrat (Senat imperial) în care toate provinciile urmau să trimită deputați, a deschis calea unei reasezări constituționale a Monarhiei Habsburgice, care însă era o ecuație cu multe necunoscute într-un context mereu schimbător. Întrunirea Dietelor provinciale s-a dovedit dificilă; nu numai Dieta ungară a ajuns să fie dizolvată la scurt timp după întrunirea ei, ci și întrunirea celei transilvanene a fost amânată, fiind deschisă doar la jumătatea lunii iulie 1863, în condițiile în care nici din alte provincii precum Lombardo-Veneția sau Dalmația nu au sosit semnale pozitive, astfel încât la un moment dat întrunirea în plenitudinea ei a acestei *chei de boltă* a reconstrucției constituționale, cum unii politicieni ai timpului considerau Senatul

² Vezi Deák Ágnes, „Kiegyenlítői program-kovácsaink” 1861-1865, in Századok, 2005, p. 697; de asemenea procesele verbale ale Reichsrat-ului lărgit: *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes 1860. Nach den stenographischen Berichten*. I. Band (1.-15. Sitzung), Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1860; *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes 1860. Nach den stenographischen Berichten*. II. Band (16.-20. Sitzung) nebst den Registern zu den beiden Bänden, Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1860.

imperial, părea să fie un eșec. Oricum, Senatul imperial și-a început lucrările în anul 1861 cu deputații care au fost ablegați, primind apoi un mandat provizoriu de a decide și pentru provinciile nereprezentate, cu rezerva ca acestea să trimită în cele din urmă deputați proprii.

Acestea ar fi doar puține dintre aspectele complexe și tulburi care au marcat această perioadă caracterizată de provizorate pe toate planurile, dar acestea ne ajută să înțelegem de ce au fost mobilizate atâtea resurse pentru crearea unor lucrări cuprinzătoare, chiar opere, în domeniul dreptului constituțional. Această perioadă de căutări a avut chiar ca și caracteristică redactarea și publicarea de manifeste, lucrări ori articole, multe ca parte a unor polemici ale vremii, dincolo de chestiunea austro-ungară; una dintre stavilele acestor dispute sau circulații a ideilor a fost prezența în continuare a cenzurii presei și a publicațiilor, în unele cazuri publicarea unor asemenea scrieri având ca și consecință declanșarea unor procese de presă. Pe calea către un compromis politic austro-ungar, aceste argumentări *istorico-dogmatice*, dacă e să folosim tocmai termenul din titlul lucrării lui Lustkandl, au jucat un rol important, considerându-se că elemente de istoria dreptului sau de interpretare a unor legi sau stări de lucruri pe planul dreptului public ar putea înclina balanța în favoarea uneia sau alteia din părți.³ Cei care susțineau poziția continuității de drept ungare, care trebuia restabilită în sensul unei uniuni personale, cu o parte ungară a Imperiului având multe dintre atributele unei statalități și o dietă proprie, erau juriști și politicieni de seamă, între care Deák Ferenc, unul dintre artizanii Compromisului, a jucat un rol deosebit. Chiar dacă aceste dispute s-au accentuat în anii 1863-1864, trebuie menționat că nu erau idei deloc noi, multe dintre ele făcând recurs la cele vehiculate în jurul anului 1848 și care au reapărut cu fiecare ocazie favorabilă începând cu anii revoluționari.⁴ Asupra cercetării acestor aspecte s-a aplecat și George Barițiu, care a inițiat

³ Dintre aceste lucrări, în afara celor strict implicate în disputa analizată aici, putem aminti doar câteva: *Drei Jahre Verfassungstreit. Beiträge zur jüngsten Geschichte Österreichs*, von einem Ungar (atribuit juristului și publicistului Ludassy Mór/Gans Moriz). F.A. Brockhaus, Leipzig, 1864, 214 p. (care descrie, de pildă, polemica dintre Deák și Schmerling), [Teleki Domokos], *Siebenbürgen und die österreichische Regierung in den letzten vier Jahren*. F.A. Brockhaus Leipzig, 1865, 162 p., sau lucrarea polemică anonimă a consilierului ministerial Franz Philipp von Sommaruga (care a și fost pensionat înainte de vreme datorită opoziției sale față de dualism), *Der Ausgleich mit Ungarn. Vom österreichischen Standpunkte beleuchtet*. Extrabeilage zu Nr. 883 der „Neuen Freien Presse“, Carl Gerold's Sohn, Wien, 1867, 24 p. O altă lucrare timpurie, atribuită lui József Tabódi era *Ausztria hivatása és egy magyar birodalom lehetősége. B-től*, Laufer és Stolp Budapest, 1861, 70 p.

⁴ Una dintre lucrările interesante în această serie este cea a lui Sándor Liphay (publicată însă anonim), care avea o poziție moderată și a introdus termenul de *Unió-Állam* (stat unional) pentru statul integralitar sau statul-cadru austriac (*Bundesstaat, Gesamtstaat*), din această lucrare fiind comandate mai multe exemplare și de către Senatul imperial. Vezi *Tanulmányok az általános és különösen magyar-osztrák egyesülési jog (Uniójog), továbbá Magyarország közjogának alaptartalma; és a király alapjogai felett. Figyelemmel a jelen politikai helyzetre, tekintettel a koronávali értesülésre, és a kiegyenlítésre a nem-magyar örökös tartományok összegével, mely az 1723-ban kibocsátott Pragmatica Sanctio által felállított egyesülési alapszerződésben III (VI.) Károly által, mint egyesülést egyik fél, képviselve volt, Kertész József gyorssajtónyomása, Pest, 1864, 72 p.*

cercetări asupra naturii istorice și juridice a uniunii dintre Transilvania și Ungaria pe 185 de ani în urmă, pentru ca aceste lucruri să fie publicate în Gazeta de Transilvania devenind astfel cunoscute mișcării naționale românești și putând fi folosite de către deputații români în Dietă și Senatul imperial.⁵

Desigur, în chestiunea ungară polemicile mai ales cu organele de presă austriece au fost intense, în paralel circulând manifeste, programe politice ori lucrări de regulă de mai mici dimensiuni.⁶ Aceste lucrări, dintre care multe erau anonime inclusiv din cauza temerilor legate de represiune, au fost redactate sau atribuite unor personalități politice ale vremii precum Pálffy Mór, Zichy Nándor, Kemény Zsigmond, Kovács Lajos (susținut de cancelarul aulic ungar Forgách Antal) etc.⁷ Deja la începutul anului 1863, scriitorul Jókai Mór amintea existența a peste douăsprezece asemenea programe politice, fiecare conținând elemente diferite care generau confuzie.⁸ Însă nu numai juriști și politicieni din Ungaria au redactat lucrări în acest spirit; aici merită amintită și broșura politicianilor austrieci liberali Adolf Fischhof și Joseph Unger care propuneau în primăvara anului 1861 ca o soluție viabilă pentru rezolvarea chestiunii ungare o formulă dualistă a organizării puterii.⁹

LUSTKANDL – OMUL ȘI PUNCTELE SALE DE VEDERE

Wenzel Lustkandl (1832–1906) s-a născut în Schönbach (Luby, Boemia), a studiat dreptul la Praga (obținând doctoratul în anul 1859), în 1864 și-a susținut lucrarea de abilitare în domeniul dreptului constituțional și administrativ la universitatea Viena,¹⁰ devenind în anul 1868 profesor extraordinar și în 1894 profesor ordinar în domeniul dreptului constituțional austriac recent, în anul universitar 1897-98 fiind decan al facultății juridice. Dedicarea sa, care reiese tocmai din complexitatea și volumul operelor redactate, nu i-a adus însă recunoașterea cuvenită; contribuțiile sale la cunoașterea dreptului au trecut mai degrabă neobservate de contemporani,¹¹ iar faptul că domeniul său de activitate nu

⁵ Vezi scrisoarea acestuia către consilierul aulic Dimitrie Moldovan, Brașov, 18 septembrie 1865, *Mișcarea Națională a Românilor din Transilvania între 1849–1918. Documente*, vol. VII–2 (15 iunie 1863 – 25 octombrie 1865), EAR București, 2019, doc. nr. 239, p. 413–414.

⁶ Deák Ágnes, „*Kiegyenlítősi program-kovácsaink*” ..., p. 701.

⁷ *Ibidem*, p. 707–708.

⁸ *Ibidem*, p. 720.

⁹ [Adolf Fischhof, Josef Unger], *Zur Lösung der ungarischen Frage. Ein staatsrechtlicher Vorschlag*, Wallishausser'sche Buchhandlung (Josef Klemm), Wien, 1861, 27 p.

¹⁰ Wenzel Lustkandl, *Das Wesen der österreichischen Reichsverfassung: eine akademische Antrittsrede*, Braumüller Wien, 1864, 68 p.

¹¹ În afară de acestea, vezi și: Wenzel Lustkandl, *Abhandlungen aus dem österreichischen Staatsrecht über das Kaiserliche Manifest und Patent vom 20. September 1865, über die beiden Adressen des ungarischen Landtages von 1861 und über die Unbedingtheit, Einheitlichkeit und Realität der Pragmatischen Sanction mit Anschluss ihrer Documente*, W. Braumüller Wien, 1866, 390 p.; *Idem*, *Die josephinischen Ideen und ihr Erfolg*, C. Conegen Wien, 1881, 132 p.

facea parte dintre materiile obligatorii ale studiului juridic, a întârziat mult avansarea lui la rangul unui profesor ordinar. Aceste neajunsuri Lustkandl le-a compensat prin activitatea politică, acesta devenind un politician german-liberal, activând la nivelul municipalității vieneze și în Dieta Austriei inferioare (1873–1902), între anii 1878-1898 fiind și deputat al Senatului imperial, la care se adaugă activitatea sa în domeniul politicii învățământului ca și consilier școlar al Austriei inferioare.¹²

Astăzi se consideră că crezul său politic este condensat în lucrarea sa despre dreptul constituțional ungar, teza sa centrală fiind că Constituția din februarie 1861 „a dat Ungariei mai mult și statului-cadru mai puțin decât ar avea dreptul statul-cadru să revendice pentru sine conform legilor ungare“. În anul 1867 a acceptat încheierea pactului dualist, menținându-și ideile exprimate în lucrarea sa, activitatea sa politică ulterioară desfășurându-se pe liniamentele liberalismului german și implicarea pentru chestiunile învățământului, pledând pentru o influență mai puternică a statului asupra școlilor primare.¹³

Încă în introducerea tratatului său, Lustkandl menționa că au fost publicate recent atâtea scrieri mai mărunte privind chestiunea ungară, încât probabil publicul a pierdut apetența pentru asemenea descrieri teoretice; printre cele mai semnificative amintește pe cele scrise de către Deák sau un discurs al cavalerului Adolph von Dobřansky, în viziunea sa celelalte nu meritau menționate, având o valoare juridică scăzută în comparație, de exemplu, cu numeroasele articole jurnalistice polemice scrise pe această temă.¹⁴ Amintind unele scrieri fundamentale, precum cele ale ministrului Metternich sau tratate de drept constituțional mult mai vechi (aici criticând că cercetarea dreptului constituțional a fost reprimată în secolul al XIX-lea), Lustkandl considera că o lămurire a aspectelor teoretice fundamentale era necesară, direcție în care au avut deja loc unele încercări.¹⁵ În introducerea sa, autorul amintea un fapt important, și anume că apăra punctul de vedere al continuității de drept și nu se baza pe principiul perimării dreptului ungar, considerând pe cea din urmă ca fiind neaplicabilă.¹⁶ Exprimându-și speranța că a reușit să contribuie la lămurirea unor chestiuni complexe ale chestiunii ungare, Lustkandl afirma că aștepta cu tensiune, dar și în liniște, criticile, subliniind necesitatea cercetării în continuare și în profunzime a dreptului ungar.¹⁷

Această operă a lui Lustkandl este una foarte cuprinzătoare și complexă și totodată prima de aceste dimensiuni redactată pe tema raporturilor de drept

¹² *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Bd. 5 (Lfg. 24, 197), p. 376.

¹³ *Ibidem*, p. 376–377.

¹⁴ Wenzel Lustkandl, *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. Zur Lösung der Verfassungsfrage historisch-dogmatisch dargestellt*, Wilhelm Braumüller Wien, 1863, p. XV.

¹⁵ *Ibidem*, p. XVI–XVII.

¹⁶ *Ibidem*, p. XVII.

¹⁷ *Ibidem*, p. XVIII.

constituțional dintre Austria și Ungaria, descriind, pe secțiuni, Constituția din 4 martie 1849, chestiunea nevalabilității legilor ungare din anul 1848, relațiile Ungariei cu Austria înainte de anul 1848, strădaniile contemporane pe planul dreptului constituțional și valabilitatea normelor acestuia, punctele din Diploma din octombrie și constituția din februarie care ar putea fi puse la îndoială de partea ungară; fiecare secțiune are o structură complexă de capitole și subcapitole.

În viziunea sa, Constituția din februarie 1861 oferea Ungariei elemente și mai solide de autonomie decât oferise cea din aprilie 1849, neparticiparea Ungariei la legiferarea unor chestiuni precum legislația ori structura justiției ducând în ambele cazuri la cristalizarea unui Reichsrat restrâns.¹⁸ Cu toate că Lustkandl nu era un adept al teoriei perimării dreptului de stat ungar în urma deciziei luate la Debrețin de a detrona Casa de Habsburg, susținea nevalabilitatea legilor din anul 1848, dat fiind că acestea au fost aduse pe cale nelegală de o adunare neavând competență în acest sens, argumentând aici cu aspectele inerente stării revoluționare, nelegalitatea multor mandate dietale, nerespectarea instrucțiunilor deputaților etc. și completând cu constatarea că legile au fost semnate de monarh în necunoștință de cauză și fără respectarea unor formalități legale precum aportul Consiliului de stat și al celui de miniștri.¹⁹ Mai mult, considera că aceste legi au fost sistate de aceeași Dietă ungară care a proclamat ulterior republica, înlăturându-l pe monarh.²⁰ La toate acestea se adăuga și un alt aspect discutat în epocă în rândurile specialiștilor, și anume nepublicarea în locurile prevăzute de vechile cutume și nedepunerea de exemplare obligatorii ale legilor în toate arhivele unde era prevăzut acest lucru, această depunere fiind din vechime o altă condiție formală de valabilitate a unei legi.

Pentru argumentarea aspectelor legate de caracterul ereditar al Regatului ungar, Lustkandl se întoarce cu câteva secole mai înainte, arătând că în afară de succederea la tron a lui Matia Corvin (dar care a și fost primul care a impozitat nobilimea), regulile de succesiune ereditară au fost întotdeauna respectate, într-un mod specific Europei vremii.²¹ De asemenea, descrie în amănunt drepturile regaliene și modul exercitării lor de-a lungul secolelor, modul organizării finanțelor regatului – aici Ungaria fiind un exemplu aproape unic în care regele era în mod real izvorul dreptului de proprietate funciară, toate posesiunile fiind donații ale acestuia²² – această stare de lucruri având și o durată lungă, până în anul 1848. Acest mod de organizare a proprietății aducea regatului venituri însemnate, ale căror categorii sunt de asemenea descrise în mod detaliat. De asemenea, Lustkandl considera că existența, până târziu, a unei linii vamale între Ungaria și provinciile ereditare austriece nu a deranjat existența unei uniuni politice care mergea mult dincolo de o simplă uniune personală, mai ales dat fiind că în vechime asemenea

¹⁸ *Ibidem*, p. 2–3.

¹⁹ *Ibidem*, p. 5–6.

²⁰ *Ibidem*, p. 8.

²¹ *Ibidem*, p. 11, 68.

²² *Ibidem*, p. 32.

bariere vamale existau în multe locuri, chiar și fără să aibă implicații politice.²³ Una dintre cele mai detaliate ilustrări privește evoluția legilor care reglementau funcționarea regatului și relațiile de mai târziu cu Austria în aspectele economice, financiare, fiscale, militare, folosindu-se numeroase citate din legile acestor epoci, în care întrevedea existența unei uniuni reale între Austria și Ungaria, care a început să funcționeze cu mult înainte de anul 1848.²⁴ Privitor la Transilvania, din analiza acestor texte de lege, Lustkandl concluziona că aceasta a constituit o țară „într-un anume fel dependentă de Ungaria, o dependență, una cel mult suzerană și nu una suverană” (argumentând scurt diferențele dintre suzeranitate și feudalitate), evidențiind că regele Ungariei era conducător al Transilvaniei și existau condiții reglementate în care aceasta urma să se reîntoarcă sub stăpânirea regelui, dar cu păstrarea unor libertăți.²⁵ Trecând la analiza politicii externe, Lustkandl observa că pacea de la Zsitvatorok (1606) a fost încheiată în comun de către puterile federate, din acel moment politica externă a provinciilor austro-ungare devenind una comună, Ungaria nedeținând nicicând un drept separat de reprezentare externă, argumentând aceste aspecte de asemenea prin citarea a numeroase paragrafe de legi.²⁶

Trecând la una dintre legile considerate cele mai importante în această dezbatere, și anume Sancțiunea Pragmatică, autorul menționează prima promulgare a acesteia la Viena în anul 1713, ceremonie la care au fost prezenți și reprezentanți ai Ungariei și Transilvaniei (dând și lista tuturor demnitarilor prezenți), în aceasta văzând atât aportul tuturor provinciilor cât și valabilitatea actului pentru toate acestea.²⁷ Mai mult, prin înarticulara acesteia ca lege ungară în anul 1723, Sancțiunea conferea o veritabilă uniune reală, dincolo de cele stipulate în actul original, varianta ungară pledând astfel pentru o variantă și mai strânsă a unei uniuni reale (Transilvania înarticulara Sancțiunea în anul 1722), aici fiind din nou reproduse, cu argumente, pasaje din legea amintită, considerând că activiștii maghiari au uitat din vedere unele din aceste aspecte.²⁸ Cele mai importante argumentări în acest sens ale lui Lustkandl s-au axat în jurul expresiei *inseparabiliter et indivisibiliter*, care apăreau deja în cel de-al doilea paragraf al Sancțiunii pragmatice și care constituiau un indiciu pentru o uniune reală,²⁹ trecând apoi la ilustrarea naturii instituției locumtenentului regal (Statthalter) și a instituției locumtenenței, care a funcționat în Ungaria (unde din anul 1723 conducea palatinul

²³ *Ibidem*, p. 40.

²⁴ *Ibidem*, p. 163.

²⁵ *Ibidem*, p. 180.

²⁶ *Ibidem*, p. 198–199.

²⁷ *Ibidem*, p. 225–226. Importanța acestui act o vedea subliniată și în faptul că Majláth își încheia istoria Ungariei văzută ca o entitate separată, cu descrierea acestuia în care îi sublinia importanța dar și faptul că istoria unei Ungarii luate separat a încetat prin promulgarea Sancțiunii Pragmatice. Vezi *Ibidem*, p. 306.

²⁸ Vezi *Ibidem*, p. 226–227 și urm., 230.

²⁹ *Ibidem*, p. 240.

în calitate de locumtenent) tot așa cum era prevăzută și pentru provinciile ereditare, vechiul Consiliu de Stat (älterer Staatsrat, care a funcționat până în anul 1848) având menirea de a contribui la uniformizarea principiilor administrative care erau diferite în toate aceste provincii.³⁰ În locul vechiului consiliu de stat a fost instituit Reichsrat-ul (în forma sa restrânsă din deceniul neoabsolutist) ca și organ consultativ al monarhului, Diploma din octombrie prevăzând noul Consiliu de stat (*jüngerer Staatsrat*), ca organ consultativ care urma să activeze la unison cu consilierii Coroanei și cu ministerele; acest consiliu nou era, în viziunea lui Lustkandl, o continuare a spiritului vechiului Staatsrat care urma acum să acționeze pentru întreg teritoriul Monarhiei,³¹ ceea ce se poate observa și prin discutarea în acest gremiu, în anii șaiszeci, a multor probleme privind Transilvania ori Ungaria. Din prezentarea sa, Lustkandl nu lasă neatinsă nici chestiunea încoronării regelui Ungariei, care a constituit de-a lungul timpului un aspect câteodată spinos, de la Iosif al II-lea, „kalapos király“ (regele cu pălărie), care nu s-a încoronat și până la Francisc Iosif care a fost încoronat doar după încheierea pactului dualist, până atunci fiind considerat de către mulți politicieni și juriști maghiari ca fiind un monarh mai mult sau mai puțin nelegitim al Ungariei. Trece apoi la prezentarea unor aspecte istorice privind Dieta ungară, la competențele acesteia și ale regelui în diverse chestiuni, de pildă în stabilirea sistemului judecătoresc.³² Concluzionând aceste aspecte, Lustkandl afirma că Ungaria va putea fi fericită și se va putea dezvolta numai în uniune cu Austria, numai împreună cu popoarele părții austriece își va putea afirma existența viitoare a națiunii, de aceea trebuia să-și îndeplinească datoria amânată de secole în acest sens.³³ Și în colecțiile de legi austriece (valabile pentru toată Monarhia minus Ungaria și provinciile sale anexe) Lustkandl întrededa numeroase dovezi pentru existența unei uniuni reale.³⁴

Trecând la analiza tendințelor constituționale contemporane (partea a patra), cu o extensie și asupra forței juridice a normelor aplicabile, autorul descrie întâi legile ungare ale anului 1848 care priveau transformarea sistemului constituțional, chestiunea desființării aviticității sau legăturile Ungariei cu celelalte provincii. Confirmând încă o dată că argumentările sunt bazate pe continuitatea ungară de drept, acesta descrie activitatea Reichsrat-ului lărgit, decizia majorității acestuia inspirând Diploma din octombrie, despre care nu se putea spune astfel că nu lua în considerare doleanțele ungare.³⁵ Reproducând conținutul acesteia, Lustkandl interpretează unele aspecte care se refereau la Ungaria, precum cel fiscal

³⁰ *Ibidem*, p. 253–254, 270.

³¹ *Ibidem*, p. 273.

³² *Ibidem*, p. 296.

³³ *Ibidem*, p. 302.

³⁴ *Ibidem*, p. 324; *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band VII. Verfassung und Parlamentarismus, 1. Teilband, VÖAW Viena, 2000, p. 311.

³⁵ Wenzel Lustkandl, *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht. Zur Lösung der Verfassungsfrage historisch-dogmatisch dargestellt*, Wilhelm Braumüller Wien, 1863, p. 343.

ori militar, în sensul că prin aceasta constituția ungară, care a existat întotdeauna din punct de vedere legal dar a cărei punere în aplicare a fost blocată, acum era restabilă, fiindu-i recunoscută puterea de lege.³⁶ De asemenea, expune unele detalii ale activității Conferinței judeului Curiei care a realizat o restabilire parțială a unor vechi norme de drept ungare, afirmând că Concordatul, care a generat atâtea controverse, a fost practic scos din vigoare pentru Ungaria prin Diploma din octombrie și prin deciziile Conferinței amintite.³⁷ Privitor la Patenta (Constituția) din februarie, nu înțelegea de ce aceasta era atât de criticată de politicienii din Ungaria, dat fiind că oferea avantaje chiar mai mari decât actul din octombrie, oferind Ungariei, de pildă, posibilități extinse de reprezentare în Senatul imperial, prevăzând un număr mai mare de deputați pentru Ungaria și provinciile anexe decât numărul total al deputaților prevăzut în prima formulă a Diplomei din octombrie, și din punct de vedere al obligațiilor militare prevăzând condiții mai avantajoase pentru Ungaria.³⁸

În secțiunea în care trata punctele actelor constituționale din anii 1860-61 față de care care politicienii maghiari ar putea avea îndoieli, Lustkandl afirma că provinciile transleithane se bazează în mod complet pe Constituția din februarie, descriind apoi statutul împăratului-rege și evoluția în timp a atribuțiilor acestuia și modul în care acestea erau interpretate, de pildă în debaterile *Dietei ungare care a scuiptat foc* în anul 1861, care a deliberat dacă să se adreseze monarhului printr-o hotărâre sau o adresă.³⁹ Trece apoi la descrierea unor elemente de nevaliditate și de erori de concepție juridică referitoare la legile ungare din anul 1848, de pildă în modul în care au fost trasate atribuțiile Dietei, sau în unele aspecte ale sistemului judecătoresc, dar poate cel mai mult în titulatura monarhului, în care apare ca o jignire omiterea, chiar (de)negarea titlului mai înalt de împărat și numirea lui în formă simplă ca rege.⁴⁰ Enunțând pe larg legi elvețiene cu rang constituțional, autorul concluzionează inclusiv că Diploma și Patenta făceau din Austria unul dintre cele mai pronunțat federale state ale Europei.⁴¹

Ca și concluzie, Lustkandl a inserat un răspuns motivat la întrebarea dacă ar trebui redactată o nouă diplomă de încoronare pentru monarh (aici considerând că era nevoie de o singură încoronare, ca și împărat, nu și de una subsecventă, ca rege, fiindcă Monarhia cunoștea un singur tron și anume pe cel imperial), răspunzând negativ la aceasta, mai ales că legile ungare din anul 1848 nu mai erau valabile juridic, dar dacă toți vor dori un nou document de asemenea fel, acesta se va putea

³⁶ *Ibidem*, p. 353.

³⁷ *Ibidem*, p. 364–365.

³⁸ *Ibidem*, p. 382, 385, 410. Inițial era prevăzut un număr total de 100 de deputați, acum însă 85 doar pentru Ungaria propriu-zisă.

³⁹ *Ibidem*, p. 426, 439.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 482–483.

⁴¹ *Ibidem*, p. 490.

redacta la momentul potrivit.⁴² Aici putem aminti că diploma de încoronare (*diploma inaugurale*) era un act, considerat deosebit de important, care fixa drepturile și îndatoririle monarhului, pe care acesta trebuia să jure în momentul încoronării, și care devenea lege înarticulată a țării, fiind o cutumă constituțională ungară, un act asiguratoriu al constituției, cu o tradiție mai veche care a ajuns la o nouă formă reconsacrată prin Sancțiunea pragmatică, ca o condiție a acceptării de către stări a încoronării.⁴³

RĂSPUNSURI ȘI CRITICI

Cu toate că argumentările de istoria și interpretarea dreptului ale lui Lustkandl nu respingeau în totalitate legitimitatea doleanțelor constituționale ungare așa cum făceau mulți specialiști și politicieni ai vremii, reprezentanții politici ai acestor strădanii l-au considerat ca fiind un adversar conceptual și politic, formulând răspunsuri și critici la cele expuse de acesta, mai ales, cum este lesne de înțeles, la adresa opiniei că legislația ungară a anului 1848 nu avea valabilitate juridică. În cadrul dezbaterilor Dietei unioniste de la Cluj, în care era tocmai vorba de această chestiune – dacă legea unionistă, parte a legislației revoluționare ungare, putea fi luată în continuare în considerare – profesorul de drept Dósa Elek, deci unul dintre cunoscătorii avizați ai dreptului ungar și transilvănean, l-a criticat deschis pe Lustkandl în momentul în care omagia această legislație, amintind că a luat într-adevăr naștere în pripa vremurilor revoluționare, dar considerând că toți care îi neagă valabilitatea ori invocă lucruri false calcă pe urmele lui Lustkandl, pe care îl acuza că a înțeles greșit și interpretat tendențios modalitatea de promulgare a legilor în epocă; legislația unionistă, care era în viziunea sa un copil legitim al Dietei transilvănene, nu ar putea fi răsturnată nici de un colegiu al juriștilor similar cu cel al păstrătorilor coroanei engleze, darămite „de un Lustkandl”.⁴⁴

Cel mai complex răspuns la lucrarea lui Lustkandl a fost oferit în forma unei cărți scrise de Ferenc Deák, care a fost de fapt singura lucrare polemică de mari dimensiuni scrisă de acesta în anii de dinaintea încheierii pactului dualist și pe cuprinsul căreia a încercat să contraargumenteze cele mai importante afirmații ale autorului vienez; răspunsul voluminos a început să îl scrie imediat, ajutat fiind de

⁴² *Ibidem*, p. 497. Privitor la considerentele legate de redactarea acestui document (abandonarea ideii perimării dar și a apărării rigide a continuității de drept, precum și fundamentarea pe Sancțiunea pragmatică) vezi KZ Nr. 3775-1865 din Viena, 8 decembrie 1865, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettskanzlei, KZ-Akten, 1865, Kt. 19.

⁴³ Mezey Barna, *A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány*, Századok 157 (2023), 3. sz., p. 512.

⁴⁴ Vezi discursul lui Dósa Elek din 5 decembrie, *Az 1865. november 19. Kolozsvártrt egybegyűlt Erdélyi Országgyűlés gyorsírói naplója. Az országgyűlési gyorsírói kar közreműködésével*, szerkeszti Hajnik Károly, Kolozsvárt, a rom. kath. lyceumi nyomda betűivel, 1865, p. 49–60.

colaboratorul său Csengery Antal, dar a ales să publice lucrarea la începutul anului 1865, întâi în limba maghiară, și peste puțin timp în germană.⁴⁵ Afirmând că a luat în mână cartea sperând că nu va regăsi un manifest politic ci o lucrare fundamentată, Deák își exprima dezamăgirea față de interpretările doar parțiale ale unei cărți care nu era o lucrare științifică, în care autorul încerca să demonteze orice argument care nu-i convenea, propunându-și să aducă precizări legate doar de unele dintre argumentele greșite ale lui Lustkandl.⁴⁶ În opinia lui Deák, acesta dorește să dovedească, ca argument central al cărții sale, că Constituția austriacă din 26 februarie conferă Ungariei drepturi mai largi decât ar putea solicita celelalte provincii de la Ungaria, folosind „lăudăroșenii” alături de elemente juridice și istorice și considerând că legile ungare ale anului 1848 nu ar fi valabile.⁴⁷ Expunând pe puncte afirmațiile acestuia, Deák îl acuza în mai multe locuri că nu cunoștea detalii ale legii și istoriei ungare, de pildă în chestiunea instrucțiunilor către deputații dietali, specifice dreptului ungar, considerând atacurile acestuia contra Dietei ungare și ideea nevalabilității legilor aduse de acesta ca fiind greșite.⁴⁸ De asemenea, nu putea întrevede cum împăratul ar fi semnat în mod forțat un act în propria sa capitală, fiind înconjurat și protejat de armata sa, precizând și că în anul 1848 Austria a primit o constituție fiindcă nu avea așa ceva anterior, Ungaria având una care doar a primit acum o formă mai clară.⁴⁹

În cel de-al doilea capitol al lucrării sale, Deák critica aserțiunile lui Lustkandl privitoare la succesiunea pe tron, invocând de asemenea argumente istorice cuprinzătoare privind modul în care regii au succedat pe tronul ungar pe parcursul secolelor, ilustrând și modul în care a funcționat principiul electiv și cel ereditar pur. Capitolul al treilea este dedicat Sancțiunii pragmatice, mai precis formei sale promulgate de Ungaria în anul 1723, și aici afirmând că Lustkandl a argumentat cu „lăudăroșenii”, neînțelegând, dar poate chiar modificând terminația unui cuvânt în textul latin pentru a argumenta uniunea reală; în opinia sa, Sancțiunea originală din anul 1713 a fost decretată de monarh și nu se referea și la Ungaria, forma din anul 1723 fiind adusă de Dieta ungară, căpătând putere de lege prin aportul monarhului, fiind o formă mai complexă, care de exemplu reglementa

⁴⁵ Deák Ferenc, *Adalék a magyar közjoghoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: „Das ungarisch-österreichische Staatsrecht” a magyar közjog történelmének szempontjából*. Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1865. Vezi și *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band VII. Verfassung und Parlamentarismus, 1. Teilband, VÖAW Viena, 2000, p. 311; vezi Deák Ágnes, *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867*. East European Monographs 737. Atlantic studies on Society Change 131 (New York, 2008), p. 558. Ca imbold pentru publicarea răspunsului său a servit, se pare, și un proces de presă pornit contra lui Zichyándor, care a pledat în anul 1863 în mod ferm pentru uniunea personală; vezi Deák Ágnes, *„Kiegyenlítési program-kovácsaink” 1861–1865...*, p. 714.

⁴⁶ Deák Ferenc, *Adalék a magyar közjoghoz...*, p. 3–5.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 6.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 14.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 17 și 22.

succesiunea și în cazul stingerii Casei de Habsburg, eventualitate nereglementată în forma din 1713.⁵⁰ Chestiunilor drepturilor regaliene și în general celor ale tronului, Deák le dedică un capitol separat. Aici critica faptul că Lustkandl vedea în natura acestor drepturi și în exercitarea lor ceva fix, neschimbat, însă constituția și legile decurgeau din viața națiunii și trebuiau să corespundă unor vremuri schimbătoare, și că nu a înțeles unele realități juridice, ca de pildă baterea monedelor care nu a fost comună, legile invocate subliniind contrariul a ceea ce dorea să arate,⁵¹ apoi că și în însăși Ungaria au existat bariere vamale, desființate în anul 1715, și cu atât mai mult către Transilvania care o vreme a fost un principat complet autonom, neafându-se astfel nici în uniune personală cu Ungaria.⁵² În capitolul următor, Deák constata că Lustkandl nu a înțeles păstrarea dreptului succesoral la tron în ciuda faptului că Iosif al II-lea nu s-a încoronat ca rege al Ungariei,⁵³ de asemenea iarăși criticându-i presupusa necunoaștere a rolului monarhului și a drepturilor acestuia de a administra finanțele și chestiunile fiscale, bugetare ori militare, de a aduce legi, mai ales prin prisma mai vechii promisiuni de a nu guverna prin decrete și patente, care era un puternic argument politico-istoric al apărătorilor continuității dreptului ungar.⁵⁴ Întrevăzând inexistența unei uniuni reale deja din aspectul că după criza economică a anului 1811, monarhul a rugat Dieta ungară să intervină la rândul ei (ceea ce nu s-ar fi întâmplat în cazul unei integrări reale), infirma cu atât mai mare fervoare aserțiunea conform căreia în urma Sancțiunii pragmatice, provinciile austriece alcătuiau o monarhie integralitară (*Gesamtmonarchie*), din care Ungaria făcea parte ca o provincie separată, și considera inadmisibil ca Ungaria să fie considerată o provincie austriacă, aceasta fiind întotdeauna independentă de voința popoarelor Austriei, nefiind în uniune reală cu acestea, de altfel dreptul ungar necunoscând această noțiune.⁵⁵ De asemenea, detalia aspectele semnificației deosebite a încoronării ca rege al Ungariei, care poate i-au scăpat juristului austriac, arătându-și surprinderea față de abordarea chestiunii elaborării unei noi diplome de încoronare, un asemenea act prin care monarhul trebuia să promită protejarea drepturilor țării având rădăcini istorice mult mai profunde.⁵⁶

Concluzionând, Deák considera că Lustkandl ajunge, sau dorește să ajungă să demonstreze tocmai contrariul afirmației sale de la început, și anume că nu era un adept al teoriei perimării dreptului public ungar, negând caracterul constituțional de sine stătător al Ungariei și drepturile acesteia, adăugând că răspunsul său dorea să

⁵⁰ *Ibidem*, p. 59, 62.

⁵¹ *Ibidem*, p. 97; vezi și Mezey Barna, *op. cit.*, p. 495.

⁵² Deák Ferenc, *Adalék a magyar közigazgatás...*, p. 106.

⁵³ *Ibidem*, p. 112.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 127 și urm. Mai ales în chestiunile fiscale, Deák detaliază mai multe aspect legale și istorice.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 150 și 159; *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band VII. Verfassung und Parlamentarismus, 1. Teilband, VÖAW Viena, 2000, p. 312.

⁵⁶ Deák Ferenc, *Adalék a magyar közigazgatás...*, p. 166–167.

atrage atenția asupra erorilor din lucrarea juristului austriac și să contraargumenteze, chiar cu „lăudăroșenii nefondate“ și deturnarea sensului unor legi „atacul acestuia îndreptat contra drepturilor legale ale națiunii ungare.“⁵⁷ Cu toate că aserțiunile prezentate de către Deák erau binecunoscute în epocă, fiind scrise și rostite de atâtea ori, la finalul cărții sale acesta, bazându-se pe Sancțiunea pragmatică ca motiv central, a prezentat doleanțele Ungariei pe planul dreptului public, pentru fiecare domeniu în parte, care putea fi considerat o noutate.⁵⁸ Privitor la istoria acestei scrieri este interesant de știut că Deák a trimis manuscrisul său unor figuri importante ale politicii ungare a vremii, precum Eötvös József, Gorove István sau Kemény Zsigmond, doar cel din urmă (împreună cu care Deák edita ziarul *Pesti Napló*) fiind impresionat și dorindu-și o publicare a celor scrise, apreciind tocmai prezentarea concisă și completă a doleanțelor politice ungare și văzând în acestea un fel de manifest politic util în demersurile lor.⁵⁹ Ideile cuprinse în această lucrare-răspuns voluminoasă reprezentau de fapt o elaborare mult mai complexă și bazată pe argumente teoretice a programului său legalist din anul 1861, într-un moment în care situația evolua tot mai mult în direcția unei înțelegeri dualiste, la care a contribuit în mod esențial și Deák Ferenc.⁶⁰

Dincolo de argumentările care țineau de istoria dreptului sau de dreptul istoric, afirmațiile lui Deák erau totodată o reacție programatică contra măsurilor regimului neoabsolutist care impusese, de altfel în toată Monarhia, dar desigur mai hotărât în Ungaria, legi și dispoziții noi care păreau străine și abuzive, politică care a continuat, desigur sub un alt semn politic, și după 1860 în Ungaria și despre care considera că va înceta numai după restabilirea continuității de drept. Mișcarea politică care în cele din urmă a dus la Dualism trebuie analizată și sub acest aspect, în acea atmosferă pe care mulți contemporani o considerat ca fiind una a violării, abuzării (*Vergewaltigung*) a dreptului ungar crescând o generație de politicieni care se vor manifesta mai târziu, inclusiv printr-o politică critică față de Viena și restrictivă față de unele atitudini ori direcții politice ale naționalităților nemaghiare. Atitudinea lui Deák și modul în care ținea la reluarea continuității de drept pe baza legilor anului 1848 caracterizează pe deplin politica sa și a adepților săi, care „nu lăsau din patruzecișiopt“, apărând cu înverșunare legislația emisă în acest an revoluționar, atitudine care a generat deja atunci un proverb care este uneori uzual și astăzi (*nem enged a negyvennyolcból*).

Alături de polemicile apărute în presă în legătură cu această dispută conceptuală, amintite și în răspunsul lui Deák ca având menirea de a dezbate

⁵⁷ *Ibidem*, p. 171.

⁵⁸ *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band VII. Verfassung und Parlamentarismus, 1. Teilband, VÖAW Viena, 2000, p. 312.

⁵⁹ *Ibidem*. Aici regăsim și unele informații legate de modul în care Deák a promovat în continuare ideile exprimate în opera sa pe parcursul demersurilor către dualismul austro-ungar.

⁶⁰ Deák Ágnes, *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849–1867*. East European Monographs 737. Atlantic studies on Society Change 131 (New York, 2008), p. 558.

aspectele mai mărunte și cotidiene, au existat reacții și în alte tipuri de publicații, mai serioase ori mai voluminoase. În cartea scrisă de avocatul și publicistul Alexander von Puszta (Pusztay Sándor, născut în 1798 sau 1815, care a mai redactat lucrări de drept public privind chestiunea austro-ungară) pe tema legăturilor de drept public între Ungaria și Austria, privite din perspectiva istoriei dreptului,⁶¹ acesta afirma că lucrarea lui Lustkandl era cea mai voluminoasă dintre cele apărute pe această temă, fiind totodată și cea mai greșită, considerând că este păcat de efortul investit de autor și de cel depus de Deák pentru contraargumentarea aserțiunilor sale. În opinia lui Puszta, argumentele lucrării se infirmău pe sine însele, între copertele cărții Lustkandl expunând nu dreptul public austro-ungar, care nici nu era cunoscut specialiștilor sub această denumire, ci un set de opinii proprii eronate.⁶² Și în acest caz, principala problemă a lucrării lui Lustkandl era faptul că încerca să dovedească faptul că legile ungare din anul 1848 nu erau valabile – dar atunci de ce erau amintite acestea în textul Diplomei din octombrie, sau de ce erau percepute impozitele pe baza acestor legi, își punea întrebarea Puszta, precizând că nu vrea să apere în întregime legile anului revoluționar, care conțineau multe paragrafe care trebuiau abrogate, dar care cuprindeau și prevederi reformiste; apoi, critica și modul în care Lustkandl încadra în epocă necesitatea elaborării Sancțiunii pragmatice, dar și faptul că acesta considera superfluă redactarea unei noi diplome de încoronare, considerând opera sa un „produs nefericit”.⁶³

CORIJĂRI

Lustkandl însă nu a lăsat lucrurile așa și a venit în anul 1866 cu o nouă lucrare, de asemenea foarte voluminoasă, care trata chestiunea dreptului constituțional.⁶⁴ În introducerea sa, precizând că prima parte, menită inițial să fie un capitol dintr-o operă mai amplă, o va publica acum, acesta emite o serie de argumentații – probabil la critica lui Deák că nu există un drept constituțional austro-ungar sau ungar-austriac – în sensul că există doar un drept constituțional austriac intern, indiferent dacă s-ar numi drept constituțional (de stat) al Imperiului Austriac, sau simplu drept constituțional austriac, având un caracter unitar cu atât mai mult cu cât se vorbește de un drept civil ori penal austriac cu toate că existau specificități și diferențe în această chestiune de la provincie la

⁶¹ Dr. Alexander v. Puszta, *Ungarn für sich und im Staatsverbande mit Österreich*. Verlag Fr. Aug. Credner Prag, 1865, 68 p.

⁶² *Ibidem*, p. 14.

⁶³ *Ibidem*, p. 14-15.

⁶⁴ Wenzel Lustkandl, *Abhandlungen aus dem österreichischen Staatsrecht über das kaiserliche Manifest und Patent vom 20. September 1865, über die beiden Adressen des ungarischen Landtages von 1861 und über die Unbedingtheit, Einheitlichkeit und Realität der pragmatischen Sanction mit Anschluß ihrer Documente*, Wilhelm Braumüller Wien, 1866, 391 p.

provincie. De asemenea, critica unele păreri conform cărora ar exista doar dreptul constituțional al provinciilor componente.⁶⁵

Definind dreptul constituțional (de stat) austriac ca fiind totalitatea normelor politice de drept, adică care se referă la starea statului ca întreg și a părților sale, norme care au ajuns să fie sau sunt și în prezent recunoscute și aplicate în Austria de la începuturile formării ei și prin creșterea laolaltă a părților sale către un întreg, adăuga că acesta se referea astfel și la normele care au permis unirea unor părți componente cu Monarhia sau au fost recunoscute sau menținute în acel moment, dar și la acel drept de stat care s-a format gradual prin însăși unificarea amintită împreună cu evoluția Monarhiei. Din această definiție erau astfel excluse normele de drept ale țărilor care nu erau componente ale Monarhiei austriece în acel moment, care nu au fost niciodată în uniune cu aceasta sau uniunea s-a rupt cândva, dar și cele ale părților aparținând de Monarhie, dar care nu au fost niciodată recunoscute în cadrul acesteia, precum normele vechii republici venețiene, sau ale vechii Polonii, chiar dacă sunt privite dintr-o perspectivă istorică; dreptul ungar aparține însă de această categorie în măsura în care a fost recunoscut de puterea de stat austriacă. De asemenea, propunea pentru lucrarea sa împărțirea în drept învechit (*antiquiert*) sau încă aplicat, și categoria de drept constituțional dogmatic (care este în vigoare, indiferent dacă erau norme recente sau istorice, create de statul-cadru sau de provincii dar care au fost recunoscute de cel dintâi, fiind astfel aplicabile).⁶⁶

Astfel, Lustkandl considera că ar fi imprecis să se considere dreptul învechit ca fiind istoric, fiindcă și norme în vigoare pot avea această caracteristică, pledând contra periodizării în condițiile unei întrepătrunderi dinamice a normelor vechi, vechi dar modificate, cu cele de dată mai recentă; după aceste precizări menite să lămurească titlul lucrării și de a clarifica unele chestiuni terminologice, Lustkandl ilustra pe scurt conținutul lucrării sale, care cuprindea o introducere legată de modul perfectării constituției imperiale cu o focalizare asupra manifestului și patentei din 20 septembrie 1865, abordări ale celor două adrese ale Dietei ungare din anul 1861, a discursului lui Deák și a rescriptului în 21 iulie 1861 precum și o prezentare a naturii obligatorii, unitare și a caracterului real al Sancțiunii pragmatice, cu anexarea documentelor aferente.

Revenind la disputa sa cu Deák, autorul amintește în introducere că capitolul privind adresele Dietei ungare constituia răspunsul la observațiile acestuia, aici analizând aspecte ale *așa-numitelor legi ungare* din anul 1848 alături de natura dreptului de succesiune la tron până în momentul adoptării Sancțiunii pragmatice, dorind prin aceasta să contribuie la stabilirea unei ordini clare în statul austriac, mai ales în momentul în care toate Dietele provinciale erau întrunite, deschizându-se astfel calea înțelegerii.⁶⁷

⁶⁵ *Ibidem*, introducere (f.p.)

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*. Introducerea, în care preciza că în linii mari lucrarea era gata, este datată cu noiembrie 1865.

În primul capitol legat de *modus procedendi* al perfectării Constituției austriece, Lustkandl relatează modul în care Deák a redactat o lucrare prin care încerca să-i contraargumenteze tezele științifice expuse cu bună știință și credință, atacându-i nu numai aserțiunile, ci și persoana, presupusele sale concepții, ba chiar și onoarea sa; considerând, precum Solon și Demostene, că falsificatorul legilor e mai rău decât falsificatorul monedelor, sublinia modul injust în care Deák a implicat persoana și concepțiile sale. Acum, în momentul în care adevărul obiectiv trebuia să decidă, Lustkandl promitea că va face cât de puține remarci personale, fiind de obligația sa să răspundă cu argumente factice.⁶⁸ Apoi trece la analizarea unor texte ale lui Deák și ale politicienilor maghiari, în care consideră că continuitatea de drept, dar în forma propusă de Deák implicând valabilitatea legilor anului 1848, era alfa și omega tuturor – dar acestea erau dăunătoare Imperiului ca ansamblu, precum și popoarelor nemaghiare.⁶⁹

Unul dintre primele sale argumente era că dacă s-ar restabili continuitatea de drept întocmai cum solicita Deák în adresele sale, o Dietă a Ungariei nici nu s-ar putea întruni, dat fiind că monarhul nu ar avea această competență, nici guvernul neputând-o întruni fără aportul unui Guvern (ministeriu) ungar, pe care nu avea cine să-l numească.⁷⁰ De asemenea, critica aserțiunea lui Deák conform căreia Francisc Iosif era doar un deținător factic al puterii asupra Ungariei, intrarea în legalitate depinzând iarăși de acțiunile unui minister care nu exista, aici enumerând unele posibilități și aspecte, precum modul în care vedea Deák funcționarea ministerelor, sau numirea unui palatin, care ar reprezenta de fapt ciudățeniile legale ori constituționale. Critica de asemenea și funcționarea Dietei ungare din anul 1861, considerată incompetență de către Deák din cauza nereprezentării Transilvaniei și Croației, dar care totuși a deliberat și legiferat.⁷¹ Astfel, prin modul eronat în care Deák vedea continuitatea de drept, nu se putea stabili o procedură legală care să ducă la o soluționare a chestiunilor constituționale într-un mod satisfăcător pentru toți. Așa ceva era posibil, în viziunea lui Lustkandl, doar prin stabilirea adevărului pe planul dreptului și a continuității acestuia prin evitarea erorilor și solicitărilor nefondate, propunerile procedurale deja făcute de Lustkandl, între care primul element era întrunirea Dietei, nefiind atacate de către Deák.⁷² În continuare, autorul vedea atât o necesitate, cât și un prim pas către înțelegere în trimiterea de deputați ai Ungariei în Reichsrat-ul vienez, sperând că Dieta ungară va funcționa fără probleme.⁷³

⁶⁸ *Ibidem*, p. II.

⁶⁹ *Ibidem*, p. III. Mai încolo, Lustkandl amintește că legile amintite, sancționate de împăratul Ferdinand, aveau valabilitate ca privilegii temporare, nefiind confirmate ulterior. Vezi *Ibidem*, p. 177–178.

⁷⁰ *Ibidem*, p. IV–V.

⁷¹ *Ibidem*, p. VI și urm. Lustkandl amintea și de publicarea unora din aserțiunile sale în formă de articole în *Presse*.

⁷² *Ibidem*, p. IX.

⁷³ *Ibidem*, p. XII și urm.

În edictul de sistare din 20 septembrie 1865 Lustkandl întrevedea o normă procedurală emisă ca o manifestare a voinței monarhului, care nu schimba natura sistemului politic și nici nu indica ce este corect și ce nu, trasând doar o cale pe care se putea ajunge la o înțelegere.⁷⁴ Citând textul complet al acestuia, remarcă o greșeală de transcriere a unei referiri la un paragraf al Patentei din februarie, iar în urma unei analize a textului concluziona că de fapt nu era necesar ca legea fundamentală privind reprezentarea în Reichsrat să fie sistată pentru toată Monarhia în mod formal din moment ce situațiile ce trebuiau corectate persistau numai în Ungaria și Croația, mai ales în ceea ce privea activitatea și competențele Reichsrat-ului restrâns.⁷⁵ De asemenea, Lustkandl considera că prin măsurile luate în toamna anului 1865, soarta întregii Monarhii a fost pusă în mâinile Ungariei, aceasta având acum o mare responsabilitate în reconstruirea constituțională a statului în înțelegere cu celelalte națiuni, Dietei anului 1866 revenindu-i aici un rol deosebit căruia autorul spera că aceasta îi va corespunde deplin.⁷⁶ Cel mai de dorit era, în viziunea sa, acceptarea prin aclamații a legii fundamentale privind adunarea reprezentativă a Imperiului și a Sancțiunii pragmatice de către Dietele provinciilor estice, aici investigând, cum face și în cazul celorlalte chestiuni juridice, consecințele a mai multor posibilități de acțiune a acestora.⁷⁷

În partea a doua a lucrării sale, Lustkandl abordează adresele lui Deák prezentate în sesiunea Dietei ungare din anul 1861, prima fiind discursul acestuia din 13 mai 1861, în care pleda pentru redactarea unei adrese în locul unei hotărâri prin care adunarea să se adreseze monarhului. Aici, regăsim temele abordate deja într-un fel sau altul, precum natura stăpânirii monarhului, care era numai una de facto în Ungaria, nefiind încoronat, și atribuțiile acestuia, și de această dată argumentate serios cu citarea mai multor legi istorice.⁷⁸ Aici nu era vorba numai de critici, dacă ne gândim la aprecierea unor aserțiuni de natură juridică dar poate mai ales faptul că Deák a convins Dieta să voteze o adresă și nu o hotărâre, permițând astfel menținerea căii deschise spre o înțelegere.⁷⁹ În discuția privind atribuțiile monarhului, Lustkandl întrevedea că un monarh neîncoronat avea aceleași atribuții legislative ca unul încoronat, dreptul unui rege ungar (ajuns automat în această funcție) de a întruni, de pildă, Dieta era cuprins în Legea 13 din anul 1791, la care se adăugau alte atribuții pe planul legislativ provincial, acest lucru întâmplându-se acum și faptic, prin aprobarea de către monarh a deciziilor comisiei judelei Curiei, considerate de către politicienii ungari ca fiind legi valabile.⁸⁰ În analiza statutului de provincie a Ungariei față de Monarhie, Lustkandl trece la cea de-a

⁷⁴ *Ibidem*, p. XIV.

⁷⁵ *Ibidem*, p. XVIII-XIX, XXXVII și urm.

⁷⁶ *Ibidem*, p. LIV și urm.

⁷⁷ *Ibidem*, p. LXI-LXII.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 2-3.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 7.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 9, 11.

doua adresă a lui Deák, aducând argumente juridice și istorice pentru sublinierea caracterului de „provincie“ care a apărut mult mai devreme, deducând asemenea idei chiar din unele expresii folosite de Deák însuși.⁸¹ Totuși, îl acuza că a omis o serie de reglementări legale mai vechi care nu i-ar fi susținut opiniile, făcând referire și la unele polemici în presă, în care Lustkandl a fost acuzat că nu ar fi citat în lucrarea sa inițială în mod corect unele pasaje din legile vechi, asigurându-și criticii de demersul său corect și sincer și criticându-l pe Deák că în lumina acestor realități nu ar fi trebuit să-l acuze atât de dur cum a făcut-o în lucrarea sa de răspuns.⁸²

Într-o secțiune următoare este abordată prima adresă a Dietei ungare (6 iulie 1861) în care a apărut o dispută legată de adresarea către monarh ca împărat și rege (császár és király) ori ca majestate stăpânitoare cum s-a întâmplat (Felséges úr), formulă pe care acesta l-a respins datorită folosirii unei titulaturi considerate incorecte, acestui aspect Lustkandl dedicându-i un excurs istoric continuat cu descrierea ideilor adresei, în spatele multor argumente văzând un Deák, acționând ca politician și nu ca jurist.⁸³ O altă temă abordată aici, care era una importantă în documentul lui Deák, era distincția dintre *rex coronatus* și *rex hereditarius* și presupusele drepturi ale fiecăruia, în argumentația politicianilor maghiari ai epocii un rol important revenind faptului că Francisc Iosif, precum era anterior Iosif al II-lea, nu era încoronat ca rege al Ungariei, acestora alăturându-i-se încălcarea Pragmaticii sancțiuni, care conform lui Deák a avut loc din partea Austriei, iar a lui Lustkandl din partea Ungariei în anii 1848–1949.⁸⁴ Reluând criticile anterioare legate de înțelegerea greșită a naturii Sancțiunii pragmatice dar mai ales a ideii de uniune reală, Deák înțelegând doar cele două extreme ale uniunii personale și incorporarea efectivă, fără treapta de mijloc a uniunii reale, Lustkandl face o adevărată pledoarie pentru unitatea popoarelor Imperiului, între care Ungaria nu poate face notă discordantă, date fiind în primul rând sacrificiile făcute de soldații provinciilor ereditare pentru eliberarea acesteia de sub otomani,⁸⁵ continuând apoi cu remarci punctuale îndreptate contra afirmațiilor lui Deák dar și celor exprimate de baronul Eötvös mai ales în legătură cu competențele unui parlament central austriac.⁸⁶

Revenind la chestiunea instrucțiunilor către deputați, discutată deja în lucrarea anterioară, Lustkandl considera că acestea erau o reminiscență a feudalismului și împiedicau abordarea chestiunilor comune ale Monarhiei.⁸⁷ Dacă respingea orice fel de uniune cu Austria, își continua Lustkandl critica, Deák dorea o *contopire* cu

⁸¹ *Ibidem*, p. 12–13, vezi și p. 211.

⁸² *Ibidem*, p. 16–17 și 18.

⁸³ *Ibidem*, p. 19, 21.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 34–35, 60–61, 127.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 52.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 56.

celelalte provincii ale Coroanei ungare, aici amintind situația Transilvaniei, care nu s-a unit din voința proprie ci a fost unificată în anul 1848 sub sloganul *uniunea ori moartea* (*Unió vagy halál*), doar în beneficiul demersului kossuthist, trezind reacții și proteste la toate nivelurile și înstrăinarea nemaghiarilor care s-au înrolat voluntar în armata austriacă, Deák uitând acum, când vedea reactivate legile uniunii, modul cum acestea au luat naștere, demersul propus de acesta, pe care îl dorea extins și asupra Croației, încălcând astfel în mod direct Sancțiunea pragmatică.⁸⁸ În general, sau într-o notă deja conclusivă, Lustkandl critica, sau chiar acuza cerințele intransigente ale adresei lui Deák, pe care le vedea revoltătoare (ceea ce se deduce din multitudinea semnelor de exclamație) fiindcă Ungaria a primit deja atâtea concesii (de exemplu în restabilirea legislației ungare prin deciziile judei Curiei, poziția privilegiată a limbii maghiare) iar drepturile enunțate în adresă precum egala îndreptățire a naționalităților au fost deja acordate de Viena.⁸⁹ La fel de mult critica aserțiunile lui Deák legate de abdicarea împăratului și regelui Ferdinand în anul 1848, pe care acesta o considera nevalabilă pentru Ungaria fiindcă nu a emis un document separat pentru aceasta, din moment ce Ungaria era o țară aflată doar în uniune personală – însă o asemenea etapă nu mai putea fi oricum recuperată.⁹⁰

În cea de-a treia secțiune regăsim analiza rescriptului regal din 21 iulie 1861, prin care monarhul răspundea controversatei adrese a Dietei ungare, pe care o retrimitea datorită folosirii greșite a titulaturii sale. Aici, monarhul anunța rezolvarea chestiunilor constituționale pe cale legală și legislativă, fundamentul nefiind oferit de teoria perimării, care nici nu era amintită în actele regale, refuzând totodată emiterea unor documente solicitate de Dietă în legătură cu succesiunea la tron petrecută în anul 1848.⁹¹ Abordând aspecte ale integrității Monarhiei, competenței monarhului și ale Dietei, Lustkandl menționa locurile și chestiunile abordate de el în prima lui lucrare, și în care considera că Deák greșea, subliniind că monarhul dorea rezolvarea tuturor chestiunilor pe calea legală, trecând la ilustrarea modului în care rescriptul aborda uniunea Transilvaniei cu Ungaria, pe care nu o considera un act valabil mai ales prin prisma întrunirii Dietei și legalității procedurale a rezoluției și a competenței în materie a acestei adunări în care nobili sași (care nu aveau nobilime propriu-zisă) și români (cu foarte puțini nobili) erau de fapt maghiari doritori ai unirii; nepublicarea legii privind uniunea era de asemenea un motiv al lipsei de valabilitate.⁹²

⁸⁸ *Ibidem*, p. 63–64.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 68–70.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 72. În cele din urmă, o condiție a încheierii înțelegerii dualiste a fost și înarticulară abdicării ca lege ungară, formulată de Dieta ungară, alături de stipularea condiției ca o eventuală abdicare viitoare să aibă loc cu aportul constituțional al Ungariei și cu anunțarea separată a liderilor acesteia. Abdicarea a fost înarticulară sub forma articolului de lege III din 1867. Vezi Máriássy Béla, *A magyar törvényhozás és Magyarország történelme. I. Ferencz József. X. kötet*, Győr, Fischer István könyvnyomda-intézete, 1890, p. 319.

⁹¹ Wenzel Lustkandl, *Abhandlungen aus dem österreichischen Staatsrecht...*, p. 81, 88.

⁹² *Ibidem*, p. 86, 188–189, 192.

Secțiunea a patra este dedicată celei de-a doua adrese a camerelor reunite ale Dietei ungare din 12 august 1861, aici Lustkandl continuând comentarea, paragraf cu paragraf, a acestui act elaborat de Deák și de Dietă, folosind în continuare pronumele colectiv *voi* sau *voi maghiarii* la adresa mișcării politice maghiare și abordând numeroase aspecte, între care iarăși integrarea Transilvaniei ori a Croației.⁹³ Criticile continuă în același ton la adresa vechilor realități din Ungaria sau la cea a aserțiunilor lui Deák din care se putea deduce că și Ungaria era una dintre provinciile Monarhiei, extinzând asupra afirmațiilor acestora privind tratamentul fiscal al Ungariei sau asupra afirmațiilor privind drepturile regaliene, de pildă cele asupra sării sau vămilor și trecând la abordarea critică a modului în care Deák a prezentat în acest act esența Sancțiunii pragmatice, omițând unele aspecte, constatare valabilă și pentru chestiunile armatei (comune) și ale politicii externe a Monarhiei.⁹⁴ În aceeași linie argumenta în favoarea existenței unor decizii comune ori a apartenenței concrete a Ungariei de ansamblul provinciilor ereditare în chestiuni militare și financiare, amintind de pildă că la soluționarea crizei monetare din anul 1811 au fost trimiși în Ungaria comisari ai statului (integralitar) care au fost acceptați de autoritățile ungare, alături de alte episoade din domeniul monetar și financiar.⁹⁵ Iar în condițiile în care maghiarii nu aveau înrudiri istorice precum slavii, singura șansă de supraviețuire consta în alianța cu Austria, cu popoarele acesteia, mai adăuga Lustkandl.⁹⁶ Referitor la legile din anul 1848, juristul austriac menționa că acestea trebuiau emise fără a leza drepturile terților și în mod legal, în contra fervorii cu care Deák apărea acestea în documentul său, alături de constatarea că aceste legi ar fi rupt până și uniunea personală dacă ar fi fost valabile.⁹⁷ Venind mai aproape de anii liberalismului, regăsim critica la adresa aserțiunilor legate de legalitatea instituțiilor neoabsolutismului, pe care juristul vienez le considera legitime prin dreptul monarhului de a emite patente în situații deosebite, criticând totodată ideile din adresă privind legalitatea ministerelor ungare sau conceptul de puteri depline ale monarhului.⁹⁸ Evocând pe baza unor exemple din alte țări modul deschis în care Monarhia permitea manifestarea specificității provinciilor și disecând aserțiuni privind legile anului 1848 și instrucțiunile către deputați, care lipseau din practica internațională, Lustkandl

⁹³ *Ibidem*, p. 96–97. Pentru ilustrarea caracterului de sine stătător al Transilvaniei aduce în discuție chestiunea separării cancelariilor aulice ungare și transilvană, pe baza Diplomei Leopoldine în anul 1791; vezi *Ibidem* p. 196–197.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 100, 101 și urm. Aceste aspecte au fost expuse pe larg de Lustkandl în lucrarea sa din anul 1862. De asemenea, acesta invocă deseori ca argument faptul că în răspunsul său, Deák nu a cotrazis deloc multe dintre afirmațiile făcute în aceasta; mai mult, critica alături de argumentele invocate condescendența cu care privea motivațiile juristului austriac necunoscător al legilor și realităților ungare. Vezi și *Ibidem*, p. 112 și urm.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 121 și urm.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 128–129.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 137–138.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 141 și urm.

abordează chestiunea miniștrilor ungari solicitați de Deák, considerând că deja miniștrii pentru Ungaria erau numiți de către monarh, abordând și chestiunea eventualului rol al palatinului, subliniind că sistemul cerut de acesta nu ar fi un eldorado, ci mai degrabă o catastrofă; sistemul absolutist atât de nefericit și criticat de maghiari a durat totuși doisprezece ani dar cel pașoptist maghiar, aducând război civil, nici douăsprezece luni.⁹⁹ Buna înțelegere și dragostea frățească față de popoarele provinciilor ereditare – conform formulării adresei – le vedea ca fiind în contradicție cu cele solicitate în aceasta, de asemenea și modul în care erau ilustrate diferențele dintre absolutism și constituționalism în argumentarea lui Deák, combătând aserțiunea acesteia că Monarhia ar fi un stat puternic centralizat, alături de alte aspecte și cu observația că din nou acesta se contrazicea, acum în chestiunea uniunii personale, apoi din nou în cea a valabilității legilor de la 1848.¹⁰⁰ Continuând această idee, vedea în ridicarea limbii maghiare la rangul unei limbi oficiale unice în Transilvania o nedreptate contra naționalităților și o încălcare a Sancțiunii pragmatice, care asigura libertăți egale tuturor, considerând că în expunerile sale față de drepturile naționalităților, Deák vorbea ca și cum Ungaria ar fi un stat maghiar și nu unul care cuprindea mai multe naționalități, argumentând că situația acestora ar fi mai bună decât în multe alte state.¹⁰¹

Ca un fel de concluzie intermediară, Lustkandl afirma că maghiarii trebuiau să-și liniștească fanteziile pătimase și tendințele de separare, să lucreze în spiritul unor oameni de stat, urmărind să negocieze pe cale parlamentară și constituțională chestiunile comune ale Monarhiei, și anume în parlamentul central, în care să se implice și în favoarea chestiunilor întregului stat, altfel îi va judeca istoria,¹⁰² trecând apoi la descrierea caracterului statului ca monarhie care trebuie să fie constituțională, care e o uniune reală a părților componente care beneficiază de autonomie, enunțând unele necesități instituționale precum o Curte supremă.¹⁰³

Următoarea secțiune a lucrării este dedicată caracterului obligatoriu, unitar și real al Sancțiunii pragmatice, o analiză din perspectiva dreptului constituțional, în care prima dată autorul analizează caracterul obligatoriu și unitar al acestui act fundamental, în condițiile în care politicienii maghiari interpretau că acesta prevedea alte elemente de drept succesoral ca cele referitoare la celelalte provincii, aici Lustkandl dorind să răstoarne concepțiile lui Deák pronunțate în mod critic la adresa sa în *observațiile sale asupra Sancțiunii pragmatice*.¹⁰⁴

⁹⁹ *Ibidem*, p. 153, 154, 156.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 159 și urm; 182. Aici face referire și la dreptul sau, din contră, obligația monarhului de a semna legile anului revoluționar, vezi și *Ibidem*, p. 185–186.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 202, 208. Aici, Deák exemplifică cu situația românilor din Ungaria comparată cu a celor din Grecia ori Rusia.

¹⁰² *Ibidem*, p. 212 și urm, 221.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 218 și urm.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 225.

Acesta afirmase că în anul 1723, Sancțiunea anului 1713 nu a fost doar înarticulată ci a fost elaborată o variantă specifică pentru Ungaria (o *sancțiune pragmatică ungară*), descoperind patru diferențe mari (act dispozitiv al monarhului *versus* sancționarea prin Dietă; *condiționalitățile* mai ales în chestiunile succesoriale, care existau doar în varianta ungară din anul 1723, reglementarea succesiunii liniei feminine la tronul Ungariei; menționarea posibilității de a alege un rege ungar în cazul stingerii Casei de Austria doar în varianta ungară) pe care le contraargumentează, neomițând să sublinieze că nici Deák nu se poate eschiva ca să nu recunoască în mai multe locuri caracterul de uniune reală al Monarhiei, în încercarea de a arăta că numai el are dreptate în aceste chestiuni.¹⁰⁵ Apoi, Lustkandl revine la criticile sale legate de omisiunile și pasajele inacurat reproduse de către Deák, pe care le evidențiază în mai multe locuri, considerând că acuzele aduse de acestea erau veritabile calomnii în unele cazuri.¹⁰⁶ În partea din urmă a acestui capitol abordează punctual și într-o notă polemică, dând paginile lucrării lui Deák, chestiuni precum atributul de „imperial” alături de cel „regal”, evidențiind evoluția istorică a acestora,¹⁰⁷ chestiunea politicii externe și a aspectelor militare, comune ale Monarhiei,¹⁰⁸ evidențiind interpretări tendențioase și traduceri greșite ale originalelor latine, și revenind din nou la multiplele fațete ale uniunii reale în perspectivă istorică.¹⁰⁹ Revenind la motive și aspecte expuse mai sus, mai ales în chestiunea interpretării legilor din anii 1791 ori 1723 repetându-le într-un fel de polemică conclusivă și respingând punctual aserțiunile critice, Lustkandl încheia cu un excurs istoric complex privitor la uniunea reală a provinciilor ereditare, exprimându-și regretul că Deák, care se dorea văzut ca un luptător pentru libertate și adevăr, și care merita respect, comitea asemenea erori, omițând drepturile imperiului și ale popoarelor; în încheiere, Lustkandl dedică o binecuvântare Casei de Habsburg, ceea ce poate arăta totuși un fel de părtinire aflată sub semnul loialității dinastice.¹¹⁰

Această a doua lucrare a lui Lustkandl, care mai ales datorită schimbării condițiilor negocierilor în direcția pactului dualist, nu s-a mai bucurat de atenția politicianilor și juriștilor maghiari, relevă totodată o modificare în atitudinea și în abordările autorului. Aici avem de-a face cu formulări mai mature și adresări mai hotărâte datorate și conștientizării de către autor a faptului că disputele dintre conceptele legate de dreptul constituțional au trecut de nivelul teoretic,

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 226, 229 și urm.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 279 și urm.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 282–283.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 287–288. În numirea de ofițeri din provinciile germane ca și comandanți militari în Ungaria, Lustkandl întrevedea de asemenea o dovadă pentru existența unei uniuni reale.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 294.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 352.

ajungând la cel politic. De asemenea, se observă și lărgirea bazei argumentative, în contextul în care încă de la primul schimb de dispute se poate întrevedea faptul că la aceasta participa un teoretician și profesor de drept cu expuneri largi și un practician care abordează în mod punctual aspectele mai importante. Dacă schimbarea cadrului politic a scăzut importanța lucrărilor teoretice de drept constituțional, dintre care au fost redactate și publicate mai multe în primii ani ai liberalismului, în anii dualismului, începând încă din preziua acestuia, o importanță deosebită vor căpăta lucrările legate de politica părții ungare a Monarhiei privind naționalitățile.

